

A MAGYAR IRODALOMTÖRTÉNETI KUTATÁSOK MÁSODIK ÖTÉVES TERVE

(1956—1960)

I.

A magyar irodalomtörténet kutatásában az átgondolt tervszerű munka 1949-ben az Irodalomtörténeti Társaság, majd az MTA újjászervezése alkalmával indult meg. Ekkor készült el az első tudományos terv, a magyar irodalomtörténetírás első öt éves terve. A terv közép-pontjában a magyar irodalomtörténetírás eddigi eredményeinek a marxizmus—leninizmus szempontjából való felülvizsgálata, legnagyobb íróink és haladó irodalmi irányzataink helyes értékelése valamint irodalomtörténetírásunk legfeltűnőbb fehér foltjainak eltüntetése állott. A terv végrehajtása során kialakult annak szükségessége, hogy mindezek a feladatok egy négykötetes marxista—leninista szellemű összefoglaló magyar irodalomtörténeti kézikönyv tervének rendeltessenek alá. Ez a tervezett szintézis, a magyar irodalomtörténet első nagyszabású teljes tudományos összefoglalása, a marxizmus—leninizmus útján járó magyar irodalomtörténetírás egy jelentős szakaszát hivatott lezárni. 1955 végéig, vagyis a második öt éves tervidőszak megkezdéséig sikerült e szintézis előfeltételeit mind az elvi kérdések tisztázása, mind pedig a részletkutatások terén megteremteni.

A második öt éves terv legfontosabb munkálata a négykötetes kézikönyv elkészítése, melyre már a tervidőszak első évében sor kerül. Ezután irodalomtörténeti kutatásainkat egy újabb — távolabbi — nagy feladat szolgálatába kell állítanunk, de ezzel egyidejűleg fokozni kell irodalomtörténetírásunknak az élő irodalom érdekében való tevékenységét. Az újabb nagy feladat a magyar irodalomtörténetnek egy a most készülőnél lényegesen terjedelmesebb és teljesebb nagy akadémiai szintézise lesz. Ahhoz, hogy ez a magyaránú összefoglaló munka létrejöheszen legalább tíz évi előkészítő munka szükséges. Ennek során az alábbi feladatokat kell megoldani:

A magyar irodalom egyes nagy áramlatainak, stflusirányzatainak, és irodalmi mozgalmainak monografikus feldolgozása.

Legnagyobb íróink munkásságának részletes feltárása és értékelésének továbbfejlesztése (kritikai kiadásaik elkészítése, összefoglaló nagymonográfiák megírása).

A magyar irodalomtörténetírás és kritika történetének összefoglaló feldolgozása

A magyar líra, verses epika, prózai elbeszélés és dráma történetének megírása.

A magyar irodalmi, illetve költői nyelv fejlődésének kidolgozása.

A magyar irodalom és a magyar folklór összefüggéseinek vizsgálata.

A részletkutatások hiányosságainak a megszüntetése, ezen belül elsősorban a XX. századi irodalom kérdéseinek menő részletesebb vizsgálata.

A felszabadulás utáni irodalom tudományos rendszerezésének megkezdése és nagyarányú feldolgozása.

A szövegkiadási munka továbbfolytatása.

A magyar irodalom teljes bibliográfiájának cédulákon való összeállítása.

Az irodalomtörténetírás határterületeivel (könyv-, nyomda-, sajtótörténet stb.) kapcsolatos vizsgálat.

A magyar irodalomtörténeti kutatások második öt éves terve az itt elősorolt feladatok mintegy felét tartalmazza, hogy ilymódon a harmadik öt éves tervben majd be lehessen fejezni a nagy akadémiai szintézis előmunkálatait.

II.

A fentiek alapján a második öt éves terv három fő elemből tevődik össze: a négykötetes szintézisből, az élő irodalommal kapcsolatos feladatokból és a nagy akadémiai kézikönyv

előmunkálatai egy részéből. Az 1956–1960. évekre eső tervfeladatok ennek nyomán az alábbiak lesznek:

1. A magyar irodalomtörténet négykötetes kézikönyvének elkészítése.

2. Az élő irodalom jelentős alkotásainak folyamatos kritikai vizsgálata; évenként az előző év irodalmának összefoglaló értékelése.

3. A felszabadulás utáni irodalom történeti feldolgozásának megkezdése.

4. A magyar irodalom egyes áramlatainak, stílusirányzatainak és irodalmi mozgalmainak monografikus feldolgozása, vagy legalább is problematikájuknak nagyobb értekezésekben való tisztázása. Monográfiák készülnek a középkori laikus- és eretnek-mozgalmakról, a humanizmus második korszakáról, a romantikáról, a 48 előtti irodalmi népiességről, a XIX. századi kritikai realizmusról, a naturalizmusról, az 1919 előtti és utáni Nyugatról, a felszabadulás előtti proletárirodalomról, a népi írókról, a szocialista realizmus kezdeteiről. Tisztázni kell ezek mellett a reformáció, a barokk, a klasszicizmus, a szentimentalizmus, a 49 utáni népiesség, a XX. századi kritikai realizmus stb. kérdéseit.

5. Legnagyobb írónk munkásságának további részletes feltárása és értékelésének továbbfejlesztése. Első sorban Petőfi, Arany, Ady, Móricz és József Attila kutatását kell az eddigénél nagyobb erővel továbbfolytatni, de e mellett különös gondot kell fordítani a Csoknain, Vörösmarty, Jókai és Mikszáth kutatásokra. A fenti írók művei kritikai kiadását kell a szövegkiadási munka középpontjába állítani, s meg kell teremteni az egyéb előfeltételeket (filológiai kérdések megoldása, bibliográfiák, dokumentum-kiadások stb.) ahhoz, hogy létrejöhessen teljes összefoglaló monográfiájuk. A nagy összefoglaló monográfiák egy része a második öt éves terv folyamán elkészülhet, ill. befejeződhet.

6. Meg kell teremteni az előfeltételeket ahhoz, hogy a harmadik tervidőszakban elkészülhessenek a magyar irodalomtörténetírás és kritika, valamint az egyes nagy műfaji egységek (líra, dráma, elbeszélő próza, verses epika) történetét összefoglaló monográfiák. A részlet-kutatásokat ezért elsősorban e feladatok szolgálatába kell állítani: monográfiák s értékelő tanulmányok készüljenek a nagy irodalomtörténészekről és kritikusokról, illetve az egyes műfajok fejlődésének egyes szakaszairól, elvi problémáiról.

7. A fenti kiemelt problémákon és szempontokon túl minden irányban folytatni kell a XX. század irodalmának kutatását, sőt a XX. századi problémák jobb megértése érdekében a századvég irodalmának kérdéseit is fokozott figyelemben kell részesíteni. A 4., 5., 6. pont a XX. századi irodalom kutatása terén már eleve magában foglalja a legfontosabb feladatokat, ezt a periódust azért kell mégis külön kiemelni, hogy a kisebb írók és önmagukban kisebb jelentőségű irodalmi jelenségek is megfelelő figyelemben részesüljenek. A XIX. századvégi és XX. századi kutatásokon belül a két világháború közötti irodalom problémáit kell előtérbe állítani.

8. A régi irodalom területén különleges figyelemben kell részesíteni a XVI. századot, illetve a XVII. század elejét, mivel a későbbi műfaj-történeti szintézisek szempontjából az igazi kiindulópontot többnyire ebben a korszakban kell keresni. Ugyanakkor a szerencsés káderhelyzet is lehetővé teszi e fontos szakasz menél részletesebb feldolgozását. A középkori irodalom kutatásában — a laikus és eretnekmozgalmak irodalmának vizsgálatán túl — elsősorban a krónikák és a magyar nyelvű világi irodalom kérdéseinek a tisztázására kell törekedni.

9. A tervidőszak végére elkészítendő a magyar irodalomtörténet négykötetes bibliográfiai kézikönyve. A kézikönyv jellegében a Kosáry-féle történeti bibliográfiához hasonlítana, vagyis egy gyakorlati segédkönyv, nem pedig teljes bibliográfia lenne. A kézikönyv a folyamatban levő teljes bibliográfiai anyaggyűjtésre támaszkodna. A teljes anyaggyűjtés terén el kellene érni, hogy a tervidőszak végére Petőfi korától kezdve cédulákon a teljes anyag rendelkezésre álljon.

10. 1956–1960. között tovább folytatódik a szövegkiadási munka. Mindent el kell követni, hogy befejeződjék a folyamatban levő Petőfi, Arany, Ady, József Attila, Batsányi, valamint az ezután meginduló Juhász Gyula, Tóth Árpád, Janus Pannonius és Katona József kritikai kiadás, valamint a Régi Magyar Drámai Emlékek kiadása. Meg kell kezdeni Jókai, Mikszáth, Móricz, Kazinczy és Rákóczi művei kritikai kiadásait, a Régi Magyar Költők Tára XVII. század, az Új Nyelvelméltár, valamint a Modern Magyar Irodalom Múzeuma c. sorozatokat. Kívánatos folytatni a Magyar Irodalmi Tár címen megkezdett akadémiai sorozatot kisebb, fontos írók művei és nagyjelentőségű kiadatlan szövegek publikálására. Újra megindul a hazai latin nyelvű irodalom termékeinek közreadása érdekében a klasszika-filológusok által gondozott Juhász-féle Bibliotheca is. A szövegkiadási munka színvonalának emelése érdekében a hazai és külföldi tapasztalatok alapján össze kell állítani egy textológiai kézikönyvet.

A terv végrehajtását az MTA Irodalomtörténeti Intézetének Magyar osztálya, az egyetem magyar irodalomtörténeti tanszékei, illetve az ezeken az intézményekben kívül álló kutatók végzik. A terv egészéért az Irodalomtörténeti Intézet Tudományos Tanácsa a felelős. A második ötéves terv teljesítésében tehát már elsősorban a megalakult akadémiai kutatóintézetre támaszkodhatunk, ami kutatásaink számára az eddigieknél összehasonlíthatatlanul kedvezőbb feltételeket teremt.

A fent előadott terv, melyet az MTA I. Osztályának vezetősége elfogadott, csak egy része az irodalomtudomány teljes tervének. A magyar irodalomtörténeti kutatások mellett külön terv készült a világirodalmi és az irodalomelméleti kutatásokra.

(Összeállította : *Klaniczay Tibor*)

AZ IRODALOMTÖRTÉNETI KÉZIKÖNYV KÉSZÍTÉSÉRE VONATKOZÓ, EDDIG ELFOGADOTT HATÁROZATOK :

1. A kézikönyv rendeltetését figyelembe véve, olyan műfajt kell kialakítani, mely irodalmunk történetének helyes, marxista—leninista analízisét alapvető marxista—leninista szintézisben egyesíti. A szintézisnek tükröznie kell irodalomtörténetünk egészen, az irodalom egyes alkotásain keresztül — a régi és az új harcát, a népi elemek jelenlétét és előtérbenyomulását; a népköltészet szemmel tartását, a realizmus fokozatos kibontakozását, irodalmunk nemzeti jellegének kérdését, az irodalmi nyelv és a műfajok fejlődését.

2. Ugyanakkor, midőn a kézikönyv az irodalmat a magyar társadalom, az osztályharc tükröződéseként magyarázza, utalni kell a világirodalmi összefüggésekre, különös tekintettel a szomszéd népek irodalmi fejlődésére. Nem szabad megfeledkezni arról sem, — eddig alig vettük figyelembe — hogy Magyarország története folyamán sok nemzetiségű állam volt. Irodalmunk magyarázatát nem lehet elszakítani a velünk együtt hasonló társadalmi feltételek között élt népek irodalmával való összefüggésektől; meg kell rajzolni a párhuzamosságokat s ki kell fejteni, hogyan jelentkeztek a mi irodalmunkban megvalósult formák az ő irodalmukban; miként segítette a mi irodalmunk a nemzetiségek irodalmi fejlődését, mit kapott a magyar irodalom tőlük.

3. Történelmi módszert kell megvalósítani. Irodalmunk fejlődését kell bemutatni, a hangsúlyt az irodalom történeti fejtegetésére kell helyezni. A történetiség hangsúlyozása nem zárja ki, sőt szükségessé teszi írói arcképek megrajzolását. Azonban az írói arcképekben sem valami statikus, hanem történeti ábrázolásra kell törekedni. Az arcképek ne legyenek a szintézisen belüli kismonográfiák, hanem a szintézis fejezetei, hangsúlyozva az írók az előzményekhez, az örökséghez kapcsolódó szálaikat ugyanúgy, mint előremutató vonásait.

4. Mind a főkorszakoknak, mind az alkorszakoknak a periódus irodalmi sajátosságait jellemző címet kell adni.

5. Minden főkorszak elején rövid bevezető fejezet legyen, mely az alábbiakat tartalmazza :

- a) a főkorszak alapvető történelmi problematikájára utalva, megállapítja az egész korszak fő jellemvonásait;
- b) összefoglalja polemikusan a korszakolás idevágó kérdéseit (a korszak neve, megítélése eddigi irodalomtudományunkban);
- c) tömören jellemzi a főkorszak irodalmi irányzatait;
- d) tartalmazza a világirodalmi kitekintést és a magyarországi nem magyar irodalmakra vonatkozó legfontosabb tudnivalókat.

6. Minden alkorszakot részletes bevezető fejezet nyit meg, melyben az alábbiak szerepeljenek :

a) az alkorszakot bevezető általános fejezet igazítsa el a nagy alkotók pályájának, fordulóinak, életpályák találkozásainak stb. kérdésében, legyen ez a fejezet „iránytű” a következő irodalmi anyaghoz;

b) ismertesse az alkorszak irányzatait, mozgalmait s tájékoztasson a politikai és irodalmi élet kölcsönhatásáról. Tartalmazza a történelmi és társadalmi fejlődésnek az irodalom fejlődése szempontjából legfontosabb momentumait (részletes történelmi és társadalmi elemzés nem szükséges, mivel az egyetemi történelmi tankönyv megjelenése megelőzi az irodalomtörténeti kézikönyvet);

c) az alkorszak művelődéstörténeti jellemzése : írás, olvasás, oktatás, könyvtörténet, képzőművészet, zene, népköltészet, színház, tudomány stb.;

d) az irodalmi élet jellemzése: hirlap-, folyóiratirodalom, társaságok stb.

7. A fő- és alkorszakolás egységes rendszere mellett meg kell teremteni a fejezeteknek a négy kötetet át húzóds egységes rendjét. Az alkorszakok belül csak egyféle tagolás érvényesüljön: egyenrangú fejezetek következzenek egymás után, melyek közül az első mindig az alkorszakot bevezető fejezet legyen. A fejezetek az anyag jellemétől megkivánt felosztásban, egymás utánban, csoportosításban kövessék az alkorszak-bevezetést. E felosztás szerint a nagyobb írók külön fejezetet kell hogy kapjanak, a kisebb írók pedig a fejlődésből adódó legcélszerűbb szempontok mérlegelésével csoportosíttassanak annyi fejezetbe, amennyibe az szükséges (a csoportosítás szempontjai: valamely irányzathoz való tartozás, folyóirathoz, írói körhöz kapcsolódás). A nagy írókat külön és a kisebb írókat együttesen tárgyaló fejezetek ne mechanikusan kövessék egymást, vagyis nem helyes ha előbb szerepelnek az összes nagy írók s azután az összes kisebbek, hanem a nagy és kisebb írókat tárgyaló fejezetek a történelmi folyamat belső fejlődése alapján a fejlődés fokai szerint álljanak sorrendben. A fejezetek kijelölésénél külön eldöntendő kérdés, hogy kik azok az írók, akik külön fejezetet kapnak. Lényegében azt kell megvalósítani, hogy a külön fejezetben tárgyalt írók a magyar klasszikus írók legyenek, vagyis azok, akik munkásságuk egészét tekintve magyar klasszikusoknak számítandók.

8. Az egyes fejezetek szükség esetén kisebb egységekre is tagolhatók. Ez a belső tagolás egy-egy írói csoport tárgyalásánál a fejezetben szereplő kisebb írók egymásutánja szerint történhet, egy nagyobb írot tárgyaló fejezetnél pedig az illető író fejlődésének korszakai szerint. Az egyes fejezeteknek a belső tagolásai kis oldalcímekkel jelezhetők majd a nyomtatáskor. Itt kell megjegyezni azt, hogy nem helyeselhető egyes — pályájukon valóban törést szenvedő — írók pályaképe, egyénisége, egységes egy helyen való tárgyalásának megtörése, szétosztása két korszakba. Kazinczynál, Aranynál az 1795, illetve 1848 előtti művek tárgyalását fővonásaikkal ugyan szervesen be kell építeni a megfelelő irodalomtörténeti szakaszok irodalmi életébe, részletesen tárgyalni azokat azonban az egész életműről szóló egységes fejezetben kell.

9. A külön fejezetekben tárgyalt íróknál az életrajz és a művek együtt tárgyalandók, fejlődési korszakok szerint. A fejezet végén a bibliográfia előtt tömör adatszerű életrajzi összefoglalás áll — apró betűkkel — az életrajzi adatok könnyű és gyors áttekinthetősége céljából. Azoknál az íróknál, akik nem kapnak külön fejezetet, az életrajzokra vonatkozó tömör ismeretek a róluk szóló tárgyalás elején álljanak.

10. Az egész főkorszak végén minden esetben egy összefoglaló fejezetet kell beiktatni, amely új anyagot nem tárgyal, hanem a főkorszakban tárgyaltakra visszatekintve tartalmazza:

- a) a főkorszak irodalmi örökségének rövid összegezését,
- b) az egyes főműfajok fejlődésének összefoglaló jellemzését,
- c) az irodalmi nyelv jellemzését,
- d) az irodalomtörténetírás és kritika fejlődésének összegezését.

11. Az általában érvényes szerkezeti sémától a legrégebb korszakoknál az anyag kisebb méretei miatt el kell tekinteni. Az 1001-ig terjedő főkorszak nem oszlik alkorszakokra és fejezetekre. Az 1001-től 1160, 1160—1300, 1300—1400 és 1400—1440 közötti alkorszakok nem oszlanak fejezetekre.

12. Az 1918 utáni, határokon kívüli magyar irodalmak egyes jelenségeit a könyv megfelelő fejezeteiben ott kell megemlíteni, illetve a tárgyalásba bevonni, ahol azok a hazai irodalom fejlődése szempontjából lényegesek.

13. Minden fejezet végén — kivéve a főkorszakokat összefoglaló fejezeteket — apparátus áll. Az apparátus két részre oszlik: először a szövegkiadásokról, majd a szakirodalomról kell szólni. Egyik rész sem lehet merő felsorolás. Mindkettő esetében véleményt kell mondani az egyes szövegkiadások illetve monográfiák vagy tanulmányok használhatóságáról. Szem előtt kell tartani, hogy az egyetemi hallgatók s az olvasók számára kibontakozzék az irodalomtörténeti kutatás egyes kérdésekre vonatkozó története. A nagy igényű burzsoá feldolgozások bírálata esetenként szerepelhet a főszövegben is a fejtegetés menetébe illesztve.

14. Az irodalomtörténeti kongresszus és a tematika vita tapasztalatai alapján kívánatos, hogy bizonyos terminusok pl. realizmus, népiesség stb. használatában mértéktartóak legyünk.

15. A kézikönyv célja érdekében — ugyanakkor midőn irodalmunk első marxista — leninista szintézise lesz — szem előtt kell tartani az egyetemi oktatás szempontjait. E közvetlen célnak meg kell mutatkoznia a munka módszerében — didaktikai szempontjaiban ugyanúgy, mint stílusának megvalósításában. A tankönyv stílusa nem lehet sem essay-stílus, sem a pozitivistá irodalomtörténet érzékeltetésére képtelen „stílusa”, de ugyanúgy nem lehet az egyetemi oktatásba is beférkőzött bürokrata, „jelentés-feljegyzés” stílus sem.

(Összállította: Hopp Lajos)

VITA AZ IRODALOMTÖRTÉNETI KÉZIKÖNYV TEMATIKÁJÁRÓL

Az Irodalomtörténeti Kongresszus lezajlása után az irodalomtörténészek újabb tanácskozására került sor Szegeden 1956. január 24–25–26–27-én. A négynapos vita első erőpróbája volt a megalakult Irodalomtörténeti Intézetnek, melynek Tudományos Tanácsa sokkal kedvezőbb feltételek mellett irányítja az eddig — éppen az Intézet hiányában — szervezett keretek nélkül folyó kutatómunkát s az Irodalomtörténeti Kézikönyv munkálatait. A vita munkaértekezlet jellege és komolysága kifejezésre juttatta az irodalomtörténészek felelősségérzetét, mellyel az előkészületek befejezése után a kézikönyv megírásának nehéz munkájába fogtak.

I.

A kézikönyv megírásának első fázisa a tematika elkészítése volt. Ehhez jelentős segítséget nyújtott az Irodalomtörténeti Kongresszus, melyen a realizmus vitája során kialakultak a magyar irodalomtörténet marxista—leninista szintézise koncepciójának körvonalai s ennek alapján az egyes kötetek főszerkesztői és társszerzői hozzákezdhettek a tematika megírásához. A tematika vitára bocsátásának, az egész tematika-vitának az volt az irányelve, hogy a műnek és az ennek alapját képező tematikának egységes szempontú, marxista—leninista analízist kell nyújtania a magyar irodalom fejlődéséről és az analízisnek egységes szempontú szintézisbe kell foglaltatnia. A tematika, a viták középpontjába a leendő mű koncepciójának fő elvi kérdéseit állította. Emellett a kézikönyv egységes módszere kialakításának szempontjai is előtérbe kerültek és megoldásra vártak. Fontos célkitűzése volt a vitának, hogy a periodizációnak egész irodalmunk fejlődésében való egységes szemléletét véglegesen kialakítsa.

A tanácskozásnak különös jelentőséget adott az irodalomtörténészekre váró munka kettős arca. A vitának ugyanis a kézikönyv problémáinak tisztázása mellett az egyetemi magyar irodalomtörténeti oktatás programját is ki kellett alakítania. A kézikönyv elkészítésénél — mivel egyetemi tankönyvül is fog szolgálni — szem előtt kell tartani az egyetemi oktatás követelményeit, azaz, az új tudományos rendszerezés szempontjait össze kell egyeztetni az oktatás szempontjaival. A tudományos feladatok megoldása, a pedagógiai munka elvi és gyakorlati kérdéseinek előtérbehelyezése egyaránt felelősséggel töltötte el a rendező szerveket. Az Oktatási Minisztérium megértette és támogatta az Akadémia egyik legjelentősebb vállalkozását, a Magyar Irodalomtörténeti Kézikönyv megszületését, s ennek reális perspektívát adott azáltal, hogy tudományos vállalkozásunkat a magyar irodalomtanítás országos feladatahoz kapcsolta. A vitának Szegeden történő megrendezéséhez a szegedi tudományegyetem rektora és rektori titkársága nyújtott igen nagy segítséget s a vita résztvevői hálásan gondolnak a szegedi kollégák figyelmes és gondos munkájára, és vendégszeretetére. Jelen voltak a budapesti, debreceni, szegedi tudományegyetem professzorai, oktatói, a minisztérium képviselői, az Akadémia Nyelv- és Irodalomtudományi Osztályának s Irodalomtörténeti Intézetének tagjai és kutatói. Résztvettek a rokottudományok képviselői: folkloristák, a Nyelv-tudományi és Történettudományi Intézet munkatársai, valamint a pedagógiai főiskolák megbízottai, a közép- és általános iskolák kiküldött tanárai. Az egyes napokon a résztvevők száma körülbelül 50 fő volt, mely az állandó résztvevőkből és az egyes napokra meghívott szakemberekből állott. A vita élénkségét mutatja, hogy a négy nap folyamán mintegy hetven hozzászólás hangzott el az írásban beküldöttekkel együtt, melyek kiegészítették, bírálták a tematikát, vagy megerősítették téziseit.

A tanácskozás napirendje szerint egy-egy napra egy kötet tematikájának megvitatása esett. Az I. kötet (—1772-ig) tematikáját Tolnai Gábor, Kardos Tibor, Klaniczay Tibor és Bán Imre készítették. A II. kötet (1772—1845) tematikájának szerzői Szauder József, Tóth Dezső és Vargha Balázs voltak. Sőtér István és Barta János írták a III. kötet (1845—1905) tematikáját s a IV. kötetét (1905—1945) Bóka László készítette el. Az Irodalomtörténeti Kongresszus munkáját értékelő főbizottsági ülésen többen megállapították, hogy az irodalomtörténeti viták rendszere jelentősen fejlődött, de még további tökéletesítésre szorul. A szegedi vita ezen a téren előrehaladást jelentett. Az egyes kötetek megvitatása nem egymástól elszakadva, elkülönülve, nem csupán az egyes kötetek problémáit szem előtt tartva, hanem a magyar irodalom fejlődésének egészét látva, a nagy történeti utakat kijelölve és egybekapcsolva folyt le. Az egyes vitákon a következő kötet főszerkesztője (aki egyben az előző kötet egyik lektora is lesz) sorrendben Szauder József, Sőtér István, Bóka László, Tolnai Gábor elnökölt s az összekapcsolódás már azáltal is biztosítva volt. A vitát az egyes kötetek irodalomtörténész főlektorai indították meg, vagyis a kötetek sorrendje szerint Koltay Kastner Jenő, Baróti Dezső, Komlós Aladár és Király István. Ezután szóltak hozzá a tematika készítői a társszerzők által írt részekhez, majd a történész, néprajz, nyelvész szakemberek hozzászólásai s a vita többi résztvevői következtek. A vita végén, az elnöki zárszó előtt a tematika szerzői

igyekeztek tisztázni a felmerült kérdéseket, illetve megjelölték azokat a tennivalókat, melyeket a következőkben maguk elé tűztek. Nagy feladat várt az elnökökre, akik értékelték a vita sokrétű anyagát, összegezték az eredményeket és javaslatokat a csoportosítaniuk kellett a további vitát igénylő kérdéseket. A tanácskozás sikeréhez hozzájárult, hogy az elnökök a viták irányításának és értékelésének nehéz feladatát jól oldották meg.

II.

A tematika-vitán első ízben történt kísérlet az egész magyar irodalom marxista-leninista szintézisének létrehozására; nyilvánvalóvá vált, hogy a magyar irodalom fejlődésének igazi értékelése csak a tudományos világnézet alkalmazásával hozhat helyes és új eredményeket. Az irodalomtörténetesek az elmúlt tíz esztendő alatt igyekeztek felkészülni erre az erőpróbara s megvetették az alapját az új magyar irodalomtörténetnek.

A vita olyan csomópontok körül mozgott, melyek lényegében az egész mű alapproblematikáját alkották. A fő elvi kérdések mellett végigvonultak azok a szempontok, melyek a mű egységének megőrzését segítik elő. Ilyenek: a régi és az új harca, a népi elemek jelenléte s előtérbe nyomulása, a népköltészet, a realizmus fokozatos kibontakozása, irodalmunk nemzeti jellegének kérdése, az irodalmi nyelv és a műfajok fejlődése, a világirodalmi összefüggések, a történetiség, a polémikus jelleg, a rendezési elv kérdései stb.

Ugyanakkor, amikor az egyes fontos csomópontokat a részletek elemzésével sokoldalúan világították meg, a vita nem ragadt bele egy-egy szűkebb problémakörbe. A humanizmus és a renaissance, a reformáció, ellenreformáció és a barokk, ideértve még az előreformációt, az eretnekségeket és a különféle mozgalmakat — felölelték az egész hatalmas korszak vitás kérdéseit. A szerzők nagy gondot fordítottak arra, hogy a realizmus-vitán kialakult álláspont értelmében szemléltessék a realizmus útját kezdetétől fogva az első valódi megjelenéséig. Így a realizmus fejlődésének és kibontakozásának képe új vonásokkal gazdagodott. További tanulmányokat igényel az ősköltészet, valamint a középkori latinságunk stílusproblémáira vonatkozó új kutatások feldolgozása, a kéziratos költészet, a XVII. századi költészet előtérbe állítása. A vita két csomópont körül kristályosodott ki — a humanizmus értelmezése és terminológiája s a XVII. század fejlődésének bonyolult problémája, melyeknek megoldása felé közelebb jutottunk. A periodizáció tekintetében is megállapodásra jutott az értekezlet.

A magyar felvilágosodás előzményei, Bessenyei értékelése s az 1772-es főkorszak határ elfogadása, az eredetiségnek a lírában való keresése, a klasszicizmus meghatározása, a reformkori mozgalmak elemzése, új eredményeket és feladatokat rögzítettek. Behatóbban kell még foglalkozni a publicisztikának irodalomtörténeti szempontból való következetes feldolgozásával, az olvasó közönség szerepének és fejlődésének megvilágításával, a deákos költészetnek és a deákos klasszicizmusnak a magyar romantika előzményeként történő felfogásával, a felvilágosodás és reformkor stílusjelenségeinek megmagyarázása és a Berzsenyi portré helyes megrajzolásának kérdésével.

Értékesek voltak azok a hozzászólások, melyek a prózai és lírai realizmus, a polgári realizmus, a kritikai realizmus értelmezéséhez adtak új szempontokat. Támponokat adott a vita Petőfi költői és politikai fejlődésének megértéséhez, a Petőfi kutatások folytatásához s egyengette a Mikszáth-kérdés továbbvitelének útját. Eötvös József, Kemény Zsigmond, Jókai, Vajda helyének kijelölése s arcképének megrajzolása, a tárgyalt művek esztétikai jelentőségének kidomborítása, az 1845-ös főkorszakhatár elfogadása s a korszakon belüli nagyobb periódus egységek kidolgozására való törekvés, mind a vita termékenységet tanúsították.

A XX. századi irodalom problémái is részletes és alapos megvitatásra kerültek. A két világháború közti irodalom alapvető kérdésének meghatározása, a korszak mozgalmi tagolása, a proletáirodalom, a népi irodalom s a polgári irodalom szerepének elemzése rámutattak a korszak sokrétű problémájára s a további kutatások irányára. Nagy gondot kell fordítani még a munkásmozgalommal kapcsolatos irodalom kezdetének vizsgálatára, az „izmusok” helyes történelmi értelmezésére, az emigráció irodalmának kidolgozására, a narodnyikizmus európai távlatú szemléletére. Az egyes írónak a kézikönyvben történő helyéreállítás, Ady, József Attila, Móricz Zsigmond, Juhász Gyula szerepének és jelentőségének rögzítése, Babits, Krudý, Karinthý, Nagy Lajos s a népi írónak a legújabb kutatások alapján történő helyes értékelése fontos feladata a kézikönyvnek. A szocialista realizmus előzményeinek s kibontakozásának elemzése és megírása az egész korszak mély vizsgálatát követeli meg. Az élő irodalom helyzetéről, irodalmunknak a szocialista realizmus útjára való lépéséről a tankönyv végén kitékintés ad a jelenlegi kutatásoknak megfelelő képet.

A periodizáció a viták tengelyét alkotta abban a helyes értelemben, hogy a korszakhatárokat irodalmunk fejlődésének való egységes szemlélete alapján kell kialakítani. A főperiódus határok elfogadása legtöbb esetben (1526, 1602, 1711, 1772) a határok körüli irodalmi,

történelmi, nyelvi jelenségek kimerítő elemzése, az írók sok árnyalatú értékelése alapján történt s így szorosan összefüzdött az írók életpályája és művei, az irodalmi mozgalmak, az irodalom fejlődésének vizsgálatával. A főperiódusok a vita alapján a következőképpen alakultak:

I. kötet	—1001	I. főperiódus
	1001—1400	II. „
	1400—1526	III. „
	1526—1602	IV. „
	1602—1711	V. „
	1711—1772	VI. „
II. kötet	1772—1845	VII. „
III. kötet	1845—1905	VIII. „
IV. kötet	1905—1945	IX. „
Kitekintés	1945—	X. „

III.

A négynapos vita röviden úgy értékelhető, hogy az eddigiekhez képest kiemelkedő volt a magyar irodalomtörténetírók idősebb és fiatalabb generációja számára egyaránt. A vita színvonalát talán az bizonyítja leginkább, hogy egy sor fontos kérdést sikerült tisztázni, melyek eddig megoldatlanok voltak vagy fel sem merültek, az ősköltészettől kezdve az élő irodalomig. Bár sok esetben végső döntés nem történt, a kutatás mégis előbbre jutott s a kézikönyv megírására most már sor kerülhet. A vita fő jellemvonása, hogy rendkívül konkrét volt s jó hangnemben folyt le. Ezen azt is értjük, hogy a résztvevők elvileg, de ugyanakkor tárgyiasan és élesen vetették fel a problémákat. Olyan baráti légkör alakult ki a négy nap alatt, melyen az egyenes, nyílt, őszinte bírálat a tárgyi megalapozottsággal párosult s a személyeskedő hangot kizárva, csak a közös feladat megoldását tartotta szem előtt. A vitaszellem ilyen irányú fejlődése biztató jel, ezt ápolni, fejleszteni kell és nem ártana folyóiratainkban is meghonosítani. Múlt év novemberében az irodalomtörténeti kongresszust úgy értékeltük, hogy a marxista—leninista irodalomtörténetírás számára döntő fordulat volt. Ott sorakoztak fel először az öregebbek mellett a fiatalok és képviselték ezt a jó, egészséges vitaszellemet. Itt Szegeden a fiatal generáció már magátólértetődő résztvevője volt a vitának s az előrelépés nekik is köszönhető.

Jelentős mozzanat volt az a törekvés, mely revízió alá igyekezett venni azokat a saját nézeteket, amelyek talán korábban előremutatók voltak, ma már túlhaladtak. A vita arra figyelmeztetett, hogy ezt minden szerzőnek kötelessége megtenni, nyíltan bírálat alá kell venni korábbi műveiket s megállapításaikat. A tankönyvben szem előtt kell tartani, hogy az egyetemi hallgatók s az olvasó számára kibontakozzék az irodalomtörténeti kutatás egyes kérdésekre vonatkozó története. Véleményt kell mondani a szakirodalomról s szólni kell az egyes szövegkiadások illetve monográfiák vagy tanulmányok használhatóságáról. Szerepelnie kell benne a nagyigényű burzsoá feldolgozások bírálatának is. A tankönyvnek polémikus jellegűnek, filológiára nevelő, a tudományos kutatásba bevezető műnek is kell lennie és olyan kérdéseket, amelyek körül viták voltak vagy vannak, legalább utalás formájában tárgyalni kell. Az irodalomtörténeti viták terén vannak mulasztásaink. A felvilágosodáskori tematika jól sikerült koncepciója ugyan továbblépés volt Waldapfel József értékes művével szemben, alaphibája mégis abban gyökerezett, hogy a magyar irodalom története a felvilágosodás korában c. mű még nem került megvitatásra. Ha ez megtörtént volna, a tematika-vita még több eredménnyel gazdagíthatná most irodalomtudományunkat. A hozzászólók nagy része hiányolta a tematikában a középkori latinságunk stílusproblémáira vonatkozó új kutatások nyomát. Sajnálatos, hogy a tematika középkori részének szerzője betegsége miatt nem lehetett jelen s így csak a bírálatok hangzottak el s a szerzőnek nem volt módjában saját nézeteit kifejteni.

Új színt jelentett a régebbi irodalomtörténeti vitákkal szemben a rokottudományok képviselőinek részvétele. Különösen sok segítséget nyújtottak a végleges periodizáció kialakításához a történészek. A vitán az a törekvés érvényesült, hogy az irodalom periodizációja, a főperiódusok kezdetei megközelítőleg egybe essenek a történészek által kialakult periódus határokkal. Az irodalom periodizációjánál természetesen elsősorban az irodalomtörténeti jelenségeket kellett figyelembe venni, de ezek elemzéséhez Karácsonyi Béla, Makkai László, Spira György, Pamlényi Ervin elvtársak hozzászólásai konkrét történelmi alapot adtak. Olyan fontos kérdésekre hívták fel a figyelmet, mint a mezővárosi és a polgári fejlődés problémái, a feudalizmus bomlása irodalmi jegyeinek beható tanulmányozása, a humanizmus helyes értelmezése, a főperiódus határok körüli s az azokat meghatározó jelenségek lényege, a histo-

rizmus, a történeti bevezetés és háttér túltengésének jelei. Számos, a további kutatásokat elősegítő utalást tettek a XVII. és XVIII. század, a felvilágosodás és reformkor, 1848, a XIX. század második fele, a kapitalizmus és az imperializmus korára vonatkozóan. A folklór és a nyelvészet képviselői is átadták saját tudományuk tapasztalatait. Ortutay Gyula nagy segítséget nyújtott a népköltészet helyének kijelöléséhez, általában a népköltészetnek a kézikönyvben való feldolgozásához s a folklór kutatások tanulságainak felhasználásához. Koválovsky Miklós többek között a kódexek vizsgálatára, a nyelvtörténeti jelenségek fokozottabb figyelembevételére, a magyar nyelvi korszakok számbavételére, a XIX. sz. első felének fontos mozgalmaira, az irodalmi nyelv egységesülése felé irányuló törekvések bemutatására hívta fel a szerzők figyelmét. Nagyobb gondot kell fordítani a tematikában arra, hogy a nyelvtudomány fejlődése, a magyar nyelvtörténet nagy munkáinak kiadása nem volt közömbös irodalmunkban s konkrétan arra is, hogy az egész nyelvőr mozgalom jobban beépüljön a XX. század konstrukciójába. Arra is gondolni kell, hogyan változik a köznyelv, például a városiasodás nyelve mint hatolt be az irodalomba s az egyes írók jellemzésénél hogyan kapnak ezek hangot. É gyümölcsöző együttműködés a tankönyv további munkájában remélhetőleg egyre szorosabb és termékenyebb lesz. A vita során alakult ki végelegesen az a gondolat, hogy mindegyik kötetnek legyen egy nyelvész lektora is az irodalomtörténész és történész lektor mellett.

Örvendetes, hogy a tematika-vitán felmerült az iskola igénye is. Az irodalommal kapcsolatos nevelőmunka, a szocialista és hazafias nevelés és kulturális életünk fejlődése szempontjából a leendő tankönyv előtt még nagyobb perspektíva nyílt. A minisztérium s a középiskolai tanárok képviselői elmondották, milyen nagy szükség van arra, hogy egy ilyen tankönyv ne csak az egyetemi hallgatók számára készüljön, hanem a középiskolai tanárok kézikönyve is legyen. Gondoskodni kell arról, hogy a közép- és az általános iskolák felső tagozatának gyakorlati tapasztalatai és igényei a szerzőkhöz eljussanak s a mű megírásakor figyelembe lehessen azokat venni. Az iskolák igényeinek figyelembe vétele megkönyvitene a középiskolai tanrend kidolgozását s a pedagógusok munkáját. Ezekre a kérdésekre a minisztérium és a tankönyv szerkesztői még visszatérnek. A négy nap alatt az egyetemi program körvonalai is kialakultak. A résztvevők elfogadták azt a javaslatot, hogy a vita alapján még ez évben készüljön el az egyetemi irodalomtörténeti oktatás programja.

Az Irodalomtörténeti Kongresszus tanulságai közé tartozott annak megállapítása, hogy komoly erőfeszítéseket kell tenni irodalomtörténetírásunk elméleti fogyatékoságainak és a terminológiai bizonytalanság leküzdésére. A tematika vita mindenkit meggyőzött arról, hogy ezeket az erőfeszítéseket tovább kell fokozni. A részletes elemzésnél derült ki, hogy a használt terminusok még annyira sem egyöntetűek, amint az a realizmus vitánál kiderült. A humanizmus, a renaissance és a barokk fogalmak alkalmazása nem elég világos. Sokkal óvatosabban kell eljárni a humanizmus és reformáció, a korai polgári realizmus, a klasszicizmus és romantika használatánál s az elemző realizmus, a félrealizmus, eszményítő realizmus alkalmazásánál. A lírai realizmus területén sem tisztázódtak még az esztétikai nézetek s a vitánál, mely egyre inkább előtérbe nyomul nem egyöntetűen értelmezett fogalmak állnak egymással szemben. A kézikönyvnek törekednie kell e terminusok, a nem kellően meghatározott fogalmak mint pl. a klasszicizmus, szentimentalizmus, rokokó stb. sokkal konkrétabb kidolgozására.

Módszertani, elvi, technikai szempontból egyaránt kikristályosodtak a nézetek. A területi arányosítás szükségességére, bizonyos íróknak a maguk helyére állítása, illetve helycsere elvégzésére, az alkorszakok belüli elhelyezésre s a hiányosságok pótlására vonatkozólag is sok javaslat merült fel. Véglegesen kialakult a főkorszakot és az alkorszakot bevezető fejezetek tartalmi és elhelyezési rendje, melyet a tematikák nem oldottak meg egységesen. Az egyes főkorszakokat lezáró összefoglaló fejezetek következetes megírására is sor kerülhet ezután. E fejezetek új anyagot nem tárgyalnak, hanem visszatekintve tartalmazzzák a főkorszak irodalmi örökségének az irodalomtörténetírás és kritika fejlődésének összegezését, az irodalmi nyelv, s az egyes műfajok fejlődésének jellemzését. A címek egységének, a fő és alkorszakok elnevezésének végleges kialakításában az irodalmi jelleg érvényesítésére kell törekedni. Kiküszöbölendő a tematikának a leegyszerűsítésre, sematizálásra, tartalomjegyzék megoldásra mutató jelenségei s a gyakran történő átfedések. A bibliográfia, az életrajzok elhelyezése az apparátus célszerű megoldására is jó javaslatok születtek s a tankönyv stílusának fontosságára és szerepére is felhívták a szerzők figyelmét. A vita tanulsága az is, hogy módszer-tanilag a legerélyesebben figyelemztetett minden szerzőt arra, hogy a meglévő szöveg alapján, a kutatás konkrét eredményeire támaszkodva dolgozzék és ne kikövetkeztetéseket fogadjon el tényeknek munkája alapjául. A kézikönyv szerkezetére és műfaji kérdéseire vonatkozó határozatokat, melyeket a főszerkesztők a vitát követő közös megbeszélésen fogadtak el, részletesen ismertetjük.

(Összeállította : Hopp Lajos)